

Recenzja
pracy doktorskiej mgr inż. arch. Aleksandry Wyrzykowskiej

**pt. „Przekształcenia przestrzenne zlikwidowanych zakładów górniczych
węgla kamiennego na terenie Aglomeracji Górnośląskiej”**

**wykonanej na Politechnice Śląskiej
pod kierunkiem
prof. dr hab. inż. arch. Krzysztofa Gasidło**

1. Podstawa opracowania

Niniejsza recenzja została sporządzona na podstawie zlecenia dr hab. inż. arch. Tomasza Bradeckiego, prof. uczelni, Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej z dnia 26 listopada 2024r. Podstawą prawną do sporządzenia recenzji jest ustawa z dnia 20 lipca 2018r. (z późniejszymi zmianami) „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, ustawa z dnia 3 lipca 2018r. „Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” oraz rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018r. „w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora”.

2. Temat, cel, tezy i metoda pracy

Tematem pracy mgr inż. arch. Aleksandry Wyrzykowskiej jest kwestia zagospodarowania i adaptacji na nowe cele terenów zlikwidowanych zakładów górniczych węgla kamiennego – a więc terenów tzw. pokopalnianych, obejmujących przede wszystkim obszary zajęte przez infrastrukturę naziemną tych zakładów – w tym zabudowy i urządzeń służących wydobywaniu węgla – a także terenów składowych i przeznaczonych na inne cele. Autorka podejmuje to zagadnienie na przykładzie Aglomeracji Górnośląskiej, w tym na bazie analizy wybranych przykładów terenów pokopalnianych i zlokalizowanych na ich obszarze zakładów.

Tematyka podejmowana przez autorkę generalnie nie jest nową – szeroka dyskusja na temat kierunków i sposobów transformacji tego typu terenów przetoczyła się polskich (i nie tylko) kręgach fachowych i naukowych już w latach 1990-tych, na fali przygotowań do antycypowanej wówczas restrukturyzacji górnictwa (ze szczególnym uwzględnieniem górnictwa węgla kamiennego) oraz spodziewanej konieczności likwidacji najmniej dochodowych zakładów. Oczekiwania te się przynajmniej częściowo sprawdziły, czego dowodem jest m.in. zawarta w pracy doktorantki analiza sposobu zagospodarowania tychże

terenów. Co jednak wyróżnia pracę p. Wyrzykowskiej jest fakt, iż podejmuje ona analizę tego zjawiska z pozycji obserwatora dokonanych już w znacznej mierze przemian (a więc dokonuje Ona analizy *ex post*) podczas gdy przywołane toczące się paręnaście lat wcześniej dyskusje i spekulacje co do kierunków i sposobów przemian terenów pokopalnianych miały charakter analizy *ex ante*. Tym samym zauważyć można znaczącą różnicę w odniesieniu do wcześniejszych studiów – walorem pracy p. Wyrzykowskiej jest podsumowanie zjawiska przestrzennego, jakie zaszło na terenie Aglomeracji Górnośląskiej (nie tylko zresztą w tym obszarze) w ostatnich latach.

W związku z takim ujęciem tematu Autorka pozwolić sobie może na analizę i ocenę podejmowanych programów przekształceń, w tym na bazie przeprowadzonej przez siebie analizy skuteczności tychże. Recenzent uznaje to za jeden z głównych walorów pracy, mimo iż w pewnym sensie dyskusyjnym może być dobór przyjętych przez Autorkę kryteriów oraz fakt, iż przeprowadza Ona tę analizę mając na względzie same tereny, a nie kontekst przestrzenny tychże przekształceń - w tym z uwzględnieniem gmin i obszarów funkcjonalnych, w których zakłady te były ulokowane. Pozostaje mieć nadzieję iż Autorka będzie w stanie rozwinąć szerszą analizę skutków przekształceń omawianych przez siebie terenów w przywołanym kontekście przestrzennym na dalszych etapach pracy naukowej.

Cel pracy Autorka definiuje jako „przedstawienie skutecznych metod planowania i zagospodarowania terenów zlikwidowanych zakładów górniczych, na podstawie charakterystyki i oceny dotychczasowych doświadczeń związanych z ich przekształceniami”. Uznać należy iż cel ten jest dobrze określony, wynika z przyjętego tematu pracy i jest w pełni zrealizowany w toku przeprowadzonych badań – z zastrzeżeniem poczynionym wcześniej i odnoszącym się do dość wąskiej perspektywy oceny.

Na bazie sformułowanego celu Autorka formułuje hipotezę: „czy możliwe jest wskazanie skutecznych metod i kierunków przekształceń terenów zlikwidowanych zakładów górniczych?”. Sformułowanie to raczej przypomina pytania badawcze niż hipotezę, a dodatkowo pojawia się tu pytanie o cele przekształceń przedmiotowych terenów. Skuteczność procesu ocenić bowiem można jedynie w kontekście stopnia osiągnięcia zamierzonego celu – stąd jak nie mamy tegoż określonego, nie możemy ocenić stopnia jego realizacji, a tym samym – ocenić skuteczności podejmowanych działań. Wskazać tu także należy iż kwestię skuteczności przekształceń Autorka podejmuje dopiero w rozdziale 4.2. dysertacji – a więc zdecydowanie za późno w kontekście przyjętej struktury pracy. Nie mniej jednak opisy te są interesujące i dają nam odpowiedź na zarysowane powyżej wątpliwości.

Powyższe rozważania skłoniły Autorkę do sformułowania także problemu naukowego do rozwiązania. Zaproponowany zapis brzmi: „niedostateczna wiedza o skuteczności procesów przekształceń terenów zlikwidowanych zakładów górniczych”. Zdaniem Recenzenta, jest on sformułowany prawidłowo, zgodnie z przyjętym tematem pracy i stanowić może dobrą podstawę do określenia celu pracy, choć rzuca się i tu w oczy niedopowiedzenie odnoszące się

do definicji „skuteczności” podejmowanych działań. Uzupełnieniem przywołanego powyżej zapisu jest szereg pytań pomocniczych (pośrednich), które uznać należy za dobrze postawione, pozwalające na uszczegółowienie badań i ich usystematyzowanie w odniesieniu do wybranych zagadnień.

Zakres badań ujętych w pracy został dość precyzyjnie wyznaczony – obejmuje on szereg wskazanych do omówienia studiów przypadku. Tłem dla tego szczegółowego omówienia jest przywołanie dziejów przekształceń terenów pokopalnianych oraz działań i programów służących restrukturyzacji górnictwa w Polsce. Mimo pewnych zastrzeżeń Recenzenta co do braku uzasadnienia wyboru studiów przypadku do omówienia szczegółowego zakres ten jest dobrze określony i w pełni zrealizowany.

Podkreślić także należy iż Autorka bardzo precyzyjnie określiła metody badawcze wykorzystane w pracy oraz jej etapy. P. Wyrzykowska podzieliła pracę na osiem etapów, a dla każdego z nich określiła cel, metodę badawczą i spodziewany wynik. Takie ujęcie uznać należy za właściwe dla omawianego zagadnienia. Ponadto Doktorantka precyzyjnie określa terminologię, jaką się w pracy posługuje (co jest szczególnie ważne dla czytelnika, który na co dzień nie ma do czynienia z analizami dotyczącymi zakładów górniczych), a także przywołała używane przez siebie skróty i skrótowce. Tę część pracy uznać należy za wzorcową.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić iż Autorka w sposób generalnie poprawny sformułowała temat i cel pracy oraz problem badawczy. W swoich badaniach oparła się zarówno na badaniach literaturowych jak i na badaniach wybranych studiów przypadku, przeprowadzonych także w terenie. Zawarty w pracy materiał pozwala na stwierdzenie iż Autorka bardzo dobrze porusza się w omawianej problematyce, a praca spełnia warunki stawiane przed rozprawami doktorskimi.

3. Struktura pracy

Praca przedstawiona została w formie jednego tomu formatu A4. Obejmuje on łącznie 336 stron, z czego 216 stron zajmuje zasadniczą treść pracy, a w dalszej jej części zawarto (w formie aneksu) katalog wybranych przykładów zlikwidowanych kopalń węgla kamiennego. W zasadniczej części dysertacji wyodrębniono wprowadzenie, pięć zasadniczych rozdziałów, a także spis literatury (obejmujący 215 pozycji) i wykazy: stron internetowych (96 pozycji), a aktów prawnych (98 pozycji), planów ruchu oraz programów likwidacji zakładów górniczych (8 pozycji) oraz innych dokumentów (24 pozycji). Znakomita większość przywoływanych pozycji literaturowych jest aktualna, a całość powołanej literatury i innych dokumentów uznać można za właściwy dla przeprowadzonego wywodu. Uzupełnieniem tych spisów jest lista tabel (13 szt.) i rysunków (140 szt.) zamieszczonych w tekście pracy. Także i w tym przypadku liczby te uznać należy za właściwe, szczególnie w kontekście faktu sporządzania dysertacji w obszarze dyscypliny architektura i urbanistyka.

Poszczególne rozdziały poświęcone są wyodrębniającym się zagadnieniom. Zagadnienia wprowadzające ujęte są w części I. Obejmuje ona nakreślenie problemu wykorzystania i zastosowania węgla kamiennego, lokalizacji jego złóż w Polsce, uwarunkowań formalnoprawnych prowadzenia działalności górniczej w naszym kraju oraz charakterystykę zagospodarowania zakładu górniczego, obejmującą kwestie lokalizacji, procesu technologicznego, układu przestrzennego oraz obiektów, zespołów i urządzeń składających się na tenże zakład. .

Kolejny rozdział poświęcony jest kwestii likwidacji zakładów górniczych oraz omówieniu zagadnienia rekultywacji terenów pogórnich. Przywołano tu zarówno przesłanki likwidacji kopalni węgla kamiennego, proces likwidacji tychże zakładów, a także dotychczasowe oraz możliwe przyszłe kierunki rekultywacji ich terenów.

Część trzecia pracy obejmuje kwestie odnoszące się do użytkowania terenów zlikwidowanych zakładów górniczych, w tym przywołanie przeprowadzonych przez Autorkę wyników badań oraz określenie wyciągniętych na tej bazie wniosków.

Najbardziej rozbudowanym rozdziałem pracy jest jej część czwarta, zawierająca wyniki badań szczegółowych. Obejmuje ona omówienia procesów przekształceń terenów wybranych sześciu zakładów górniczych, ocenę skuteczności tego procesu oraz płynące z tej analizy wnioski.

Ostatnim rozdziałem zasadniczej części pracy jest podsumowanie charakterystyki procesów przekształceń terenów zlikwidowanych zakładów górniczych. Autorka czyni to w oparciu o wyodrębniony zestaw siedmiu uwarunkowań wpływających na proces przekształcania terenów zlikwidowanych zakładów górniczych. Podsumowaniem także i tej części pracy jest zestaw wniosków.

Na bazie wyżej opisanych zagadnień Autorka formułuje podsumowanie całości pracę oraz przeprowadza dyskusję wyników badań.

Przedstawioną powyżej strukturę uznać należy za generalnie poprawną. W ramach dysertacji wyodrębniono zarówno części wprowadzającą i podsumowującą, omówienie kwestii teoretycznych, przeprowadzenie autorskich badań, a wreszcie określenie wniosków końcowych. Innymi słowy, ujęto w pracy zarówno sformułowanie celu badań i problemu badawczego, omówienie kontekstu badanego zagadnienia jak i przeprowadzenie szczegółowych badań. Na tej bazie przebadano wybrany problem naukowy, formułując szereg konkluzji go dotyczących. Tak więc uznać można iż praca spełnia cechy rozprawy doktorskiej.

4. Uwagi merytoryczne do zawartości pracy

Jak już wspomniano, praca jest generalnie dobrze skonstruowana i spójna pod względem merytorycznym, a poszczególne rozdziały (niezależnie od zgłoszonych wcześniej uwag) stanowią dobrze uzupełniające się nawzajem elementy. Mimo to można w niej wskazać parę kwestii wymagających wyjaśnienia, omówienia czy skorygowania.

Po pierwsze, praca oparta jest głównie na badaniach (zarówno literaturowych jak i studiów przypadku) odnoszących się do wybranego obszaru – Aglomeracji Górnośląskiej. Autorka nie przeprowadziła studiów porównawczych w odniesieniu do badanego zagadnienia z uwzględnieniem innych zagłębi węglowych w Polsce czy też za granicą. Oczekiwać by należało, iż na tej bazie określić by można szerzej ugruntowaną w praktyce i teorii podstawę do podejmowanych badań.

Po drugie, bardzo dużą wartość dokumentacyjną ma – zdaniem Recenzenta – opis wybranych studiów przypadku. Brakuje tu jednak dwóch kwestii: jasnego sprecyzowania sposobu wyboru studiów przypadku do szczegółowej analizy oraz opisu relacji między przekształceniami terenów pokopalnianych a generalnymi strategiami rozwoju czy przekształceń miast i gmin, na których obszarze owe tereny były położone. Jest to może nie tyle zarzut do Doktorantki, co raczej pewien żal z niezrealizowania tego typu badań. Recenzent ma jednak nadzieję na szerszą dyskusję na ten temat w trakcie publicznej obrony pracy. Oczekiwać by bowiem należało przywołania w tak zakrojonej pracy perspektywy miejskiej – urbanistycznej, a nie jedynie zakładowej – pokopalnianej.

Uwagę zawraca także ograniczenie podsumowanie i dyskusji wyników badań do opisu stanu „zastanego”. Brakuje tu części wniosków do dalszych badań oraz wniosków aplikacyjnych, co przy tak zakrojonej pracy uznać należy za dotkliwy brak.

Na str. 16 rozprawy Doktorantka odnosi się do kontekstu regionalnego przekształceń. Są to interesujące rozważania, ale na tym tle tym bardziej dotkliwym jest przywołany już brak perspektywy lokalnej – miejskiej czy też gminnej – omawianych procesów przekształceń. A tymczasem – jak można wyczytać pomiędzy wierszami pracy – to właśnie brak lokalnej perspektywy integracji tych terenów z resztą struktur przestrzennych miast czy gmin czyniło proces przekształceń dawnych zakładów górniczych tak trudnymi.

W odniesieniu do rozdziału I pracy Autorka pominęła kwestie oceny przydatności do nowych funkcji i oceny możliwości przekształceń przedmiotowych zakładów. Jest to także dość dotkliwy – zdaniem Recenzenta – brak, jako że to właśnie potencjał i możliwości transformacji decydować mogą o sukcesie podejmowanych działań.

Na str. 49 Autorka stawia tezę iż poszczególne gminy – poprzez przeznaczenie w dokumentach planistycznych przedmiotowych terenów na działalność przemysłową czy przemysłowo-

usługową – *de facto* ograniczają możliwości realizacji własnych celów strategicznych. Teza ta nie jest poparta żadnym dowodem – stąd Recenzent prosi o jej uzasadnienie w trakcie publicznej obrony pracy. Podobnie, Autorka na str. 50 wskazuje iż zakończeniem procesu restrukturyzacji kopalni jest przekazanie jej terenu do „użytkowania docelowego” Brakuje tu jednak odniesienia do kwestii kto o takowym użytkowaniu decyduje i w jakim trybie się to odbywa. Czy chodzi tu o zmianę własności, czy o ustalenia zapisów planu miejscowego? Wskazane byłoby również i w tym wypadku wyjaśnienie.

Z uwagi na niewielką objętość Recenzent wskazuje na możliwość powiązania ze sobą – połączenia – treści obecnych rozdziałów II i III pracy. Jak się wydaje, byłoby to z korzyścią dla klarowności struktury pracy.

5. Uwagi redakcyjne

Praca została przygotowana bardzo starannie pod względem graficznym i edytorskim. Wzbogaceniem tekstu pracy są liczne ilustracje, w tym ryciny przygotowane przez samą Autorkę. Materiały te są bardzo istotnym uzupełnieniem treści pracy. W dysertacji dostrzec można jedynie drobne literówki i usterki językowe. Recenzent nie zgłasza tu zasadniczych uwag.

Pewnym uchybieniem jest zawarcie wniosków podsumowujących poszczególne rozdziały pracy jedynie w odniesieniu do niektórych z nich. Oczekiwać by tu należało większej konsekwencji Autorki. Podobnie, uwagę zwraca brak tytułów rozdziałów oraz brak opisu struktury pracy w części wstępnej. Nie są to może kwestie zasadnicze, ale warte uwzględnienia w przypadku redakcji rozprawy doktorskiej.

6. Wnioski końcowe

Autorka w przedstawionej rozprawie generalnie zrealizowała zamierzone cele. Tym samym, niezależnie od zgłoszonych w recenzji uwag, w mojej opinii rozprawa doktorska mgr inż. arch. Aleksandry Wyrzykowskiej spełnia kryteria stawiane przed rozprawami doktorskimi – albowiem rozwiązuje postawiony problem badawczy, wykazując się przy tym ogólną wiedzą teoretyczną w wybranej dziedzinie. Na tej podstawie stawiam wniosek o **przyjęcie recenzowanej pracy jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony**. Równocześnie – z uwagi na istotność podejmowanego zagadnienia, jakość wywodu oraz kompletność pracy – Recenzent stawia **wniosek o wyróżnienie pracy**.

